

Sociálne a politické analýzy

2010, 4, 2, s. 1-15

<http://sapa.ff.upjs.sk>

ISSN 1337 5555

Projektovanie výskumu – záverečnej práce

Metodologická inovácia na Slovensku

Alojz Ritomský

Univerzita Komenského v Bratislave
Fakulta sociálnych ekonomických vied
Ústav aplikovanej psychológie

Tento článok bol vytvorený riešením projektu *"Globálne a lokálne procesy na Slovensku: rozvoj spoločenských inovácií v podmienkach internacionalizácie Európskej únie"*, ITMS 26240120017, na základe podpory operačného programu *Výskum a vývoj* financovaného z *Európskeho fondu regionálneho rozvoja*.

Abstrakt

U nás na Slovensku, podobne v ďalších stredo- a východoeurópskych krajinách v spoločenských vedách takmer päťdesiat rokov sa empirická výskumná štúdia skladá z dvoch hlavných častí: teoretickej a empirickej časti. Vedome, či nevedome je postavená na koncepcii lineárneho vzťahu medzi teóriou a empiriou. Z toho plynie, že výskumník nezačne svoju činnosť projektovaním výskumu ale „spracovaním“ *teoretickej časti* štúdie. Toto predurčuje diametrálne odlišnú kvalitu projektu výskumu, výskumu samotného, ako aj kvalitu výslednej štúdie. Okrem spomínaných krajín sa už mnohé desaťročia vo svete takto nepostupuje. To, že my stále používame „starý“ systém, nám prináša množstvo problémov.

Cieľom tohto príspevku je ukázať pozíciu projektu vo výskumnom procese, načrtnúť štruktúru procesu projektovania ako aj štruktúru projektu ako produktu, tak, ako sa už dávno používajú v modernom vedeckom svete.

Keywords: metodologická inovácia, projektovanie, projekt výskumu, lineárny a reťazový model vzťahu teórie a empirie.

Úvod

Cesta od určenia témy vedeckej práce až po jej úspešné završenie je plná otázok, problémov a rozhodnutí. Metodológia má svoje miesto v každej fáze tohto procesu. Dejiny ukazujú, že najväčšia pozornosť a najväčší stupeň rozvinutosti sa dosahuje vo fáze tvorby nových vedeckých poznatkov. Menej energie, niekedy dokonca minimum pozornosti sa venuje metodológii a logike tvorby výsledného textu, ktorý tieto nové poznatky fixuje. Platí to v súčasnom vedeckom bádani všeobecne. V našom príspevku venujeme pozornosť nielen metodologickým problémom vedeckého bádania ako procesu, ale aj ako produktu. Zamýšľame sa aj nad vzťahom logiky tohto procesu a logiky produktu. Otázkou je, do akej miery sú tieto logiky konzistentné s hodnotiacimi kritériami produktu vedeckého poznania. Téma predstavuje širokú škálu problémov. My sa sústreďujeme predovšetkým na najfrekvencovanejší typ vedeckých prác a to na práce založené na empirickom výskume.

1. Vedecká práca

Úvodom zhrňme, čo sa o vedeckej práci ako produktu bežne píše. Vedecká štúdia v najširšom zmysle slova je výsledkom riešenia konkrétnej vedeckej úlohy, vedeckého problému. Obsahuje pôvodné výsledky vedeckej práce. Ukazuje schopnosť bádateľa samostatne tvorivým spôsobom vedecky pracovať.

Vo vedeckej práci autor podáva obraz o svojich schopnostiach a zručnostiach, o úrovni svojich znalostí a osvojení tvorivého vedeckého spôsobu myslenia a vyjadrovania. Prezentáciou a disemináciou výsledkov bádania preukazuje mieru schopnosti, kompetencie byť samostatne vedecky a tvorivo činný v oblasti vedeckého bádania, výskumu alebo vývoja a uchádza sa o akceptáciu zo strany vedeckej a odbornej obce. Je preto celkom prirodzené, že sa vystavuje kritickej reflexii vedeckej a odbornej verejnosti.

1.1. Typy vedeckej práce

Tvorivé poznávanie rozmanitých bádateľských problémov generuje veľkú rozmanitosť foriem a typov vedeckej práce. Medzi najpodstatnejšie môžeme zaradiť tieto typy:

- výskumná (teoreticko-empirická) kvantitatívna alebo kvalitatívna štúdia,
- kritická, systematická prehľadová štúdia výskumov,
- teoretická štúdia,
- kritická, systematická prehľadová štúdia teórií,
- metodologická štúdia,
- historická štúdia,

- iný typ.

Najfrekvencovanejším typom vedeckej práce v sociálnych vedách je výskumná štúdia. Našu pozornosť upriamime na tento typ vedeckej práce. Nazdávame sa, že viaceré poznatky o ňom môžu byť inšpiratívne aj pre úvahy o iných typoch.

1.2. Výskumná štúdia ako typ vedeckej práce

Sociálnovedné disciplíny bez ohľadu na ich rozmanitosť majú tri základné konštitatívne komponenty (roviny): teoretická rovina (T), empirická rovina (E) a predmetná rovina (P). Je to samozrejme len hrubý pohľad. Ale je, podľa nášho súdu, veľmi potrebný. Nám bude slúžiť ako určité východisko ďalších úvah. Nie je tu priestor pre široké konceptuálne analýzy. Nazdávame sa, že obsah a zmysel týchto komponentov je do značnej miery všeobecne akceptovaný. Vzťahy medzi nimi sú však často chápané veľmi problematcky. Bežne sa, napríklad hovorí o aplikácii teórie v praxi bez toho, že by sa riešila nezanedbateľná otázka (úloha, problém) miesta empirickej roviny, empirických znalostí a ich sprostredkovateľskej úlohy smerom k praxi a pod.

Myšlienkový pohyb medzi uvedenými rovinami možno vyjadriť formou určitých cyklov vedeckého bádania. Takých cyklov existuje veľký počet. Cyklus je zložený z viacerých možných elementárnych segmentov. Ukážme si ich.

Lineárny pohyb myšlienok („od ... k ...“):

- od T k E - operacionalizácia teoretických pojmov, empirická interpretácia teoretických pojmov,
- od E k T - korešpondencia medzi empirickými a teoretickými pojmami, teoretická interpretácia empirických faktov,
- od E k P - empirické, zmyslové (na teórii založené) poznanie skutočností ,
- od P k E - empiricky systematizovaná praktická skúsenosť.

Oscilácia myšlienok („medzi ...“):

- medzi T a E - korešpondencia medzi teoretickou a empirickou rovinou poznania,
- medzi P a E - oscilácia medzi empirickými poznatkami a praktickou činnosťou.

1.3. Teória a empiria

Neraz sa vzťah medzi teóriou a empiriou pokladá za triviálny. Ako by to bol vzťah jednoduchý a zřejmý pre každého. Rozlišujeme dve situácie, dva modely, ktoré zobrazujú vzťah teórie a empirie.

1.3.1 Lineárny a reťazový vzťah teórie a empirie

Prvý model - *lineárny model* vzťahu teórie a empirie zobrazuje vzťah ako vzťah jednosmerný. V tejto situácii sa pokúšame teoretické poznatky, poznatky všeobecné a abstraktné, uplatniť v empirickom poznávaní. Proces uplatnenia vôbec nie je jednoduchý, naopak bežne, ak teoretické poznatky sú veľmi slabo sýtené od začiatku ich vzniku hľadiskom empirie, adekvátny proces aplikácie je neobyčajne komplikovaný.

M. Disman (2002, s. 75-78) a mnohí ďalší chápu kvantitatívny výskum ako testovanie hypotéz. Disman dodáva, že preto "je schopný riešiť len určitú kategóriu problémov" (s. 77). Pre produkciu znalostí je v tomto rámci dominantná metóda založená na lineárnom modeli vzťahu teórie a empirie s týmito krokmi:

- teória
- hypotézy
- pozorovanie
- prijaté/zamietnuté hypotézy.

Druhý model - *reťazový model* vzťahu teórie a empirie zobrazuje vzťah ako vzťah obojsmerný, cyklický. Teória a empiria sa vzájomne podmieňujú a do seba prenikajú. Aplikácia teoretických znalostí v spoločenskom živote je oveľa jednoduchšia a produktívnejšia, než v predchádzajúcom prípade. Teoretická interpretácia faktov, aj empirická interpretácia teórií majú v tomto rámci väčší priestor pre uplatnenie. Reťazový model predstavuje širší konceptuálny rámec než lineárny model. Budeme o ňom nižšie hovoriť podrobnejšie.

Sociálne vedy sú teoreticko-empirické vedy. Ich referenčný rámec ohraničuje vzájomný vzťah teórií a faktov. Jedna zložka predpokladá druhú. V tomto rámci základný vzťah, vzájomný vzťah, dovoľuje vidieť obidve zložky ako relatívne samostatné. Aj vedecká práca sa môže do istej miery sústrediť len na teoretickú, alebo len na empirickú oblasť. Hovoríme o teoretickom poznaní (bádaní), alebo o empirickom poznaní (výskume), hovoríme o teoretickom a empirickom myslení vedca. Referenčný rámec sa dekomponuje na dva partikulárne rámce: na *teoreticko-empirický* a na *empiricko-teoretický* rámec. Budeme postupne charakterizovať a rozoberať jeden i druhý rámec.

1.3.2. Výskum a rozvíjanie teórie

Pre bádateľa-teoretika majú najväčšiu hodnotu teoretické poznatky, teórie spoločenských javov a procesov. Túži po poznaní podstaty a robí preto všetko, aby sa získaním obrazu podstaty priblížil k pravde o spoločenských javoch. Bezprostredne pracuje a kladie svoje výsledky pred vedeckú komunitu. Výsledky teoretického bádania *potrebuje* aj spoločnosť, aj keď inak ako potrebuje výsledky práce praktického odborníka.

Metodologická reflexia konkrétnych spoločenskovedných teórií (teórií ako produktov poznania, aj samotného procesu vznikania a formovania teórie) je súčasťou bádateľskej práce. Čo je v súvislosti s teóriami obzvlášť komplikujúce, to je skutočnosť, že ak bádateľ analyzuje teoretické texty, ktoré prezentujú len hotovú podobu teórie, nemôže dospieť k jej úplnému pochopeniu. Musí analyzovať aj jej temporálnu stránku (proces vznikania a formovania teórie)!

Každé poznanie, aj vedecké, je nevyhnutným zjednodušením. Bádateľ zjednodušuje vedome. Skúmané javy sú bežne tak zložité, že existujúcimi metódami si inak nevieme o nich vytvoriť jasnú predstavu. Často si situáciu zjednodušíme metódou abstrakcie. Pre teoretické poznávanie je typické uplatňovanie metódy idealizácie. Nie odhliadanie, ale vyzdvihovanie, niekedy až radikálne "upravovanie" (v myslení) určitých stránok skúmaných javov. Obdobné je aj teoretické modelovanie.

Proces teoretického poznania síce vyrastá z empirického poznania, bezprostredne však operuje s mysleným obrazom skutočného objektu, vytvára ideálne (idealizované) objekty, teoretické modely a nimi operuje. To si vyžaduje prísnu myšlienkovú sebareflexiu, sebakontrolu!

V pozadí ideálnych objektov sa nachádzajú fakty, empirické (faktuálne) objekty. V ideálnom (idealizovanom) obraze prostredníctvom tohto pozadia zostávajú "stopy" skutočného. Ide o to, koľko tých stôp zostáva v teoretických textoch, resp. do akej miery možno v nich vyčítať empirické pozadie, a možno sa pýtať ďalej, s akými empirickými faktami má takýto skonštruovaný myšlienkový obraz spojenie? Existujú teoretické texty, v ktorých je empirický obsah explicitne bohatý (prípadne by bolo možné sa k nemu dopátrať), sú však aj také myšlienkové teoretické konštrukcie, v ktorých je empirický obsah veľmi skromný.

Produktmi teoretického myslenia, poznania sú idealizované objekty, vzťahy medzi nimi, teoretické modely, teoretické hypotézy, teoretické zákony a vedecké teórie s rôznym stupňom empirického obsahu .

Ak leží výskumný problém v teoretickej rovine, výskum začína a končí teóriou (v tejto časti máme na mysli aj všeobecné, aj špecifické vedecké teórie chápané vyššie uvedeným spôsobom). Problém je tu problémom s teóriou. Vynára sa v procese kritickej analýzy doteraz platnej teórie. Skúmanie teórie sa deje s pozíciou nových empirických poznatkov, alebo z pozície nových, prípadne modifikovaných teoretických pojmov, alebo z oboch súčasne. Cieľom môže byť podpora teórie novou evidenciou, alebo oslabenie dôveryhodnosti teórie. Výskum sa projektuje so zreteľom na tento cieľ. Kľúčovú úlohu tu hrajú hypotézy, ich dekompozícia a nové empirické poznatky. Výskum končí teóriou v tom zmysle, že v jeho závere je obsiahnutý jeho výsledok, ktorý hodnotí teóriu ako naďalej problematickú, alebo ako teóriu, ktorá v empirickej skúške obstála.

Vedecká teória musí byť vyvrátiteľná (falsifikovateľná), byť v súlade so všetkými známymi faktami, vysvetľovať fakty čo najjednoduchším spôsobom, byť lepšia než predchádzajúca (stará) teória. Riešenie problému s teóriou môže vyústiť do jej falsifikácie.

1.3.3. Empirický výskum

Proces empirického vedeckého poznania je nutne založený na určitých teoretických východiskách. Poznanie je empirické, lebo je založené na *priamom kontakte* s predmetnou skutočnosťou, na rozdiel od teoretického poznania, ktoré - ako sme sa už pokúsili ukázať - operuje bezprostredne s ideálnymi objektmi, ktoré sprostredkujú spojenie teoretických poznatkov cez javové formy s predmetnou skutočnosťou. Medzi teóriou a empiriou vo vede existuje v každom prípade vnútorný vzťah.

V empirickom poznávaní, podľa toho, či odhliada od niektorých vlastností javov, niektorých vzťahov medzi javmi, alebo kauzálnymi súvislosťami medzi javmi, sa hovorí o klasifikačnej, vzťahovej alebo kauzálnej abstrakcii.

Klasifikácia je opisný typ empirického poznania. Klasifikačná analýza je postup delenia, rozklad určitého celku na časti tak, že skúmame jeho jednotlivé vlastnosti javov a z nich tvoríme triedy, ktorých prvky sú podobné, zhodné, ekvivalentné. Klasifikačná syntéza je zhrňanie jednotlivých javov, spájanie javov do tried javov z hľadiska ich podobnosti a hľadanie miesta jednotlivých javov v určitom celku (v určitej oblasti). Empirická klasifikácia môže prerásť do empirickej typológie, kedy výskumník mnohé javy toho istého druhu zobrazí ako jeden všeobecný (empirický) typ javov. Sem patria také produkty štatistickej analýzy javov, ako sú agregované údaje vo forme rôznych štatistických tabuliek a grafov a štatistické ukazovatele typu modus, medián, či priemerná hodnota a pod. Keď výskumník hovorí, že robí vzťahovú (relačnú) analýzu, skúma vzťahy koincidencie medzi javmi, vlastnosťami, funkčné a štatistické závislosti. Používa pritom často štatistické metódy, ako napríklad štatistickú metódu regresnej analýzy, korelačné koeficienty, metódy multivariačnej analýzy dát a pod.

Kauzálnu analýzu robí experimentátor. Identifikuje príčinné vzťahy medzi javmi, respektíve vlastnosťami sociálnych javov, pričom empirické údaje čerpá z dobre naplánovaných a zrealizovaných experimentov.

Ak leží výskumný problém primárne v empirickej rovine, výskum začína a končí opisom empirických faktov a vzťahov medzi nimi, ich vysvetlením. Teoretická zložka do výskumu vstupuje s väčšou alebo menšou úlohou. Ale vstupuje vždy. Teoretické východisko obsahuje vedúcu myšlienku, ktorá podstatným spôsobom určuje proces empirického skúmania. Východiskom môže byť deskriptívna alebo explanačná teória. Rozlišujeme v tejto súvislosti rozličné štýly vedeckého myslenia. Do úvahy prichádza v tomto prípade viacero typov problémov a cieľov. Napĺňanie cieľov si vyžaduje klasifikačnú, vzťahovú alebo kauzálnu analýzu a syntézu. S tým súvisia rôzne prívlastky výskumov. Reč je o exploračnom, korelačnom a experimentálnom výskume.

1. *Exploračný výskum*. Hľadáme fakty, ktoré relevantným spôsobom poskytnú empirický obraz o problémovej oblasti. Nároky na teóriu nemusia byť v tomto prípade veľké. Často sa v takejto situácii nie je možné oprieť o žiadnu hypotézu. Ale teoretické poznatky majú viesť výskumníka aj pri explorácii predmetnej oblasti. Inak by práca s faktami bola čisto

náhodilá. Získaný empirický materiál výskumník podrobí klasifikačnej, prípadne vzťahovej analýze. V optimálnom prípade z nej vygeneruje určité, zatiaľ veľmi málo zdôvodnené hypotézy. Tie môžu byť pre teoretické poznanie podnetné. Výsledky - empirické poznatky majú prevažne deskriptívny charakter, ak výskumník nepracuje s teoretickými predpokladmi, ktoré by umožnili teoretickú interpretáciu (explanáciu) faktov.

2. *Korelačný výskum.* Sú tu viaceré možné situácie. Ak má výskumník k dispozícii teoretické poznatky o vzťahoch medzi premennými, buduje si vzťahový rámec, hypotetický model, ktorý tieto vzťahy vymedzuje. Získané dáta použije na verifikáciu hypotetického modelu. Ak model obstojí v skúške, z modelu vyplývajúce vzťahy spolu s dátami použije na identifikáciu relatívne stálych funkčných vzťahy medzi premennými. Na takomto základe môže robiť určité predikcie javov. Keďže model bol empiriou potvrdený môže slúžiť ako teoretické zdôvodnenie predikcie. Vedľajším produktom je posilnenie platnosti teoretických východísk. V prípade, že hypotetický model dáta nepodporili, výskumník robí exploračnú analýzu dát. Predikcia javov má v tom prípade len hypotetický status. Je to obdobný výsledok, ako v prípade, keď výskumník nemá dostatok teoretických poznatkov na vybudovanie hypotetického modelu. Fakty získava exploračnou cestou. Samotný výsledok, prípadné odhalenie určitých relatívne regulárnych vzťahov medzi premennými môže byť generátorom novej hypotézy.

3. *Experimentálny výskum.* Takýto výskum je spravidla postavený na určitých teoretických predpokladoch, ktoré umožňujú vytvoriť určitý kauzálny model a postaviť určité kauzálne hypotézy. Empirické dáta výskumník získava na základe experimentálneho plánu. Dáta výskumník podrobí klasifikačnej, vzťahovej a kauzálnej analýze. Verifikuje kauzálne hypotézy. Ak hypotézy obstoja, výsledkom výskumu je opis vzťahov medzi premennými, ale aj ich kauzálne vysvetlenie. Ako vedľajší produkt výskumu je podpora určitých všeobecnejších teoretických kauzálnych tvrdení.

2. Projektovanie výskumu

Výskum ako určitý komplex má prípravnú, realizačnú a diseminačnú fázu. Cez jemnejšiu optiku môžeme vidieť, že výskum sa skladá zo šiestich fáz:

1. Príprava projektu výskumu,
2. Projekt výskumu,
3. Hodnotenie projektu,
4. Realizácia výskumného projektu,
5. Záverečná správa,
6. Hodnotenie výskumu.

V tomto príspevku sa budeme podrobnejšie venovať prvým trom.

2.1. Proces projektovania výskumu

Výskumník reaguje na určitú situáciu v aktuálnom stave vedeckého poznania, ktorá je označená ako problémová situácia. Identifikuje určitý problém z vecného i metodologického hľadiska. Rozhodne sa ho riešiť. Nie je to jednorázový akt, ale reťaz zložitých rozhodnutí. Ide

- o rozhodovací proces, ktorý predpokladá znalosť možných alternatív riešenia,
- o posúdenie týchto alternatív,
- o voľbu tej alternatívy, ktorú riešiteľ v danom kontexte pokladá za optimálnu.

Príprava tvorby plánovaného výskumu je cieľavedomá činnosť, determinovaná charakterom problému, kompetenciou výskumníka, motivovaná určitým očakávaním, čo tento výskum prinesie, aké bude mať dôsledky pre prostredie, v ktorom sa poznávací problém nachádza.

Prípravná činnosť predstavuje rôznorodú, kreatívnu činnosť - jedným slovom označenú ako projektovanie. Hovoríme, že spracúvame námet, úvodný projekt, návrh, ponuku a pod.

Neraz uvažujeme aj o špecifickej forme, ktorú nazývame výskumný projekt a na tento druh prípravnej činnosti sa zameriame.

Výskumník svoje dielo a cestu k nemu vytvorí najprv vo svojej hlave, čiže najskôr vytvorí myslený obraz, model a metódu, cestu k nemu a až potom reálne koná a vytvorí reálny nový poznatok. Do prípravy patrí mobilizácia a integrácia všetkých existujúcich relevantných znalostí, znalostí o probléme, o jeho kontexte a znalostí o tom, ako ho riešiť.

Patria sem tri okruhy základných prípravných prác.

1. Prípravné práce v teoretickej oblasti

Teoretická činnosť výskumníka:

a) Tvorba teoretického referenčného rámca:

- teoretické pojmy a vzťahy medzi nimi,
- teoretické metódy poznania, usudzovania.

b) Konkretizácia cieľov formou teoretických otázok a teoretických hypotéz.

2. Prípravné práce v empirickej oblasti

Empirické vymedzenie:

- objektu skúmania,
- predmetu skúmania, empirické pojmy a vzťahy medzi nimi,
- výskumného problému, empirické otázky a hypotézy,
- organizácia empirickej oblasti a výskumný dizajn získavania nových empirických dát,
- plán terénneho zberu empirických dát,

- plán organizácie nových empirických dát,
- plán analýzy a prezentácie dát.

3. Prepojenie empirickej roviny s teoretickou rovinou.

Identifikácia:

- korešpondencie empirických a teoretických pojmov (teoretická interpretácia faktov, empirická interpretácie teórie),
- korešpondencie medzi teoretickými otázkami/ hypotézami a empirickými otázkami/hypotézami.

2.2 Projekt výskumu ako produkt

Štruktúra a obsah výskumného projektu

Pre výskumníkov, uvažujúcich v štýle IMRAD (Introduction, Methods, Results, and Discussion – čiže výskumná štúdia má štyri hlavné sekcie: Úvod, Metódy, Výsledky a Diskusia, pozri American Psychological Association, 2010) text výskumného projektu spravidla obsahuje tieto prvky: 1. Názov, 2. Autori a inštitúcia, 3. Abstrakt, 4. Obsah, 5. Jadro projektu, 6. Časový harmonogram, 7. Finančný rozpočet, 8. Použitá literatúra, 9. Prílohy.

Projekt výskumu má dva - z metodologického hľadiska - 3 nosné piliere, sekcie: úvod, metódy a očakávané výsledky.

Úvodná sekcia a sekcia metód obsahujú projektovanie, návrh na riešenie tých istých otázok, ktoré obsahuje tiež štúdia v IMRADe. Samozrejme, celé sa to odohráva v inom kontexte.

Prezentácia výskumného projektu v nadväznosti na formát IMRAD

Dizertačné práce, časopisecké výskumné štúdie a rigorózne, diplomové a bakalárske práce svojou štruktúrou a formou do istej miery môžu variovať podľa predmetu a logiky výskumného procesu a miestnych zvyklostí, avšak, v podstatných veciach dnes takmer celá svetová psychologická obec dodržiava pravidlá dlhodobo vyvíjané Americkou psychologickou asociáciou. Stelesňuje ich spomínaný IMRAD.

Názov výskumnej štúdie

Názov štúdie zhrňa do jednej hlavnej myšlienky celý text. Obsahuje kľúčové slová, ktoré dávajú jasný a koncízny opis cieľa, rámca a povahy výskumnej úlohy. Názov obsahuje

kľúčové faktory (premenné) a vzťah medzi nimi. Niekedy je vhodné doňho zakomponovať skúmanú populáciu. Kľúčové slová umožňujú informatikovi indexovať štúdiu vo vhodných kategóriách v rámci určitej počítačovej databázy. Názov nemá žurnalistickú formu, neobsahuje nadbytočné slová (napríklad typu štúdia, výskum a podobne). Pozostáva približne z 10 - 12 slov. Ak je výskum opisný, názov nie je vyjadrený v kauzálnom štýle.

Abstrakt projektu

Cieľom, zámerom je v ňom podať stručný a zrozumiteľný súhrn celého výskumu. Plní veľmi dôležitú funkciu, pretože ho bude pravdepodobne čítať veľa ľudí. Jeho dĺžka je limitovaná počtom slov. Rozsah je približne 100 až 120/150 slov. Je rozumné abstrakt napísať až po tom, čo sú skoncipované všetky ostatné časti. V abstrakte sa necituje. Abstrakt by mal obsahovať tieto relevantné informácie (zhruba dve myšlienky z každej sekcie):

1. výskumný problém,
2. metodológia,
3. očakávané výsledky, závery a implikácie.

Obsah projektu výskumu

Obsah je rámcom celého projektu. Je zoznamom nadpisov s lokalizáciou určitej úrovne a s číslom strany. Rôzne úrovne častí projektu ho robia čitateľnejším, vyjadrujú vzťahy tém a sekcií. Podporuje vnútornú konzistenciu projektu. Časti v obsahu sú presne rovnako pomenované ako v texte.

Základné časti (sekcie), jadro projektu

Jadro projektu má skladbu, ktorá korešponduje so štruktúrou budúcej výskumnej štúdie komponovanej podľa modelu IMRAD. Stručne opíšeme, čo spravidla obsahujú jednotlivé sekcie projektu výskumu: 1. "Úvod do problému", 2. sekcia "Metódy" a 3. sekcia "Očakávané výsledky":

Úvod do problému

Jadro rukopisu začína uvedením výskumného problému. Prezентujeme v ňom východiská, predpoklady štúdia problému a náčrt výskumnej stratégie. Pred písaním úvodu, zvážime nasledovné otázky:

- prečo je tento problém dôležitý?
- ako sa štúdiom týka predchádzajúcej práce v danej oblasti?
- aké sú ciele štúdie, výskumné otázky, hypotézy a aká je ich spätosť s nejakou teóriou?
- aká je súvislosť medzi hypotézami, otázkami a výskumným plánom (dizajnom)?

- aké sú teoretické, resp. praktické implikácie štúdie?

Prvá sekcia obsahuje postupnosť niekoľkých častí:

1. všeobecný úvod, predbežné uvedenie do problému,
2. prehľad literatúry, vzťah prezentovaného výskumu k literatúre,
3. pojmový rámec výskumného problému, metodologické východisko,
4. explicitne postavené ciele, výskumné otázky, výskumné hypotézy.

1. Všeobecný úvod, predbežné uvedenie do problému.

Koncept výskumného problému sa vinie celým výskumným procesom. V tejto časti stručne uvedieme "čo?" chceme skúmať, "prečo?" výskum chceme realizovať, prečo je problém závažný, "ako?" k nemu pristupujeme. Koncept výskumného problému je spočiatku predbežný, počas projektovania prechádza mnohými metamorfózami a jeho obraz sa postupne konkretizuje.

2. Prehľad literatúry, vzťah výskumu k literatúre.

Obsahuje teoretický, metodologický, empirický, historický a praktický kontext výskumného problému. Predstavuje paradigmy/prístupy autorov k problematike. Citovaná literatúra (výskumné empirické štúdie, teoretické a metodologické štúdie, predovšetkým primárne zdroje) je primeraná problému (aj čo do rozsahu a potrebnej podrobnosti). Prehľad literatúry poskytuje racionálne zdôvodnenie výskumu. Rozlišujeme časť prehľadu literatúry (so širším záberom) prezentujúcu oblasť, v ktorej sa problém nachádza a časť prehľadu literatúry, ktorá spracúva riešený výskumný problém a prístup k nemu. Celý prehľad literatúry poskytuje relevantné filozofické, teoretické, metodologické, empirické, praktické a etické znalosti o stanovenom výskumnom probléme. Je základom, východiskom pre teoretickú formuláciu výskumných otázok a hypotéz, pre ich operacionalizáciu a celý ďalší postup.

3. Pojmový rámec výskumného problému, metodologické východisko.

V tejto časti prezentujeme teoretické a metodologické predpoklady pre skúmanie problému. Referujeme o tom, čo z uvedeného prehľadu literatúry je jasne späté s výskumným problémom. Uvádzame, ako je predchádzajúci teoretický výskum spätý s prezentovaným výskumným problémom. Podávame tu všetky informácie, ktoré budú neskôr použité v interpretácii (vysvetlení) výsledkov, čiže pojmy, teoretický rámec problematiky (tvorený jednou alebo niekoľkými teóriami) atď.

4. Explicitne postavené ciele, výskumné otázky a hypotézy.

Ciele výskumu, predpoklady riešenia výskumného problému nadobúdajú konkrétny teoretický obraz. V závere úvodu je výskumný problém jasne formulovaný v tvare teoretických hypotéz (ktoré vo výskume podrobíme empirickej verifikácii, či falzifikácii) a výskumných otázok (na ktoré sme hľadali odpovede). Uvádzame pre každú teoretickú otázku a teoretickú hypotézu dôvody ich skúmania. V teoretickej rovine opisujeme spätosť predchádzajúcich výskumov s hypotézami prezentovaného výskumu. Ak je to aktuálne, uvádzame relevantné zistenia výskumov, ktoré hypotézy nepodporujú.

Metódy

V tejto sekcii dávame odpoveď na otázku, akým spôsobom bude výskum realizovaný. Prezentujeme v nej operacionalizáciu výskumného objektu a predmetu a charakterizujeme plánovanú cestu riešenia výskumného problému. Detailnejšie otázky tejto sekcie sú rozčlenené do týchto podsekcii:

1. populácia a výberový súbor,
2. materiály a aparatúry,
3. výskumný plán a
4. procedúra.

1. Populácia, výberový súbor (participanti).

V tejto časti vecne a časopriestorovo vymedzujeme plánovanú skúmanú populáciu a opíšeme jej známe základné parametre. Ďalej podávame informáciu o tom, ako uskutočníme výber (opis výberového postupu) participantov. Prezentujeme očakávané problémy a limity metodiky výberu.

2. Materiály a inštrumenty (metodiky, techniky).

Opierame sa o reťazový model vzťahu teórie a empirie. Tu prezentujeme operacionalizáciu pojmov, empirické výskumné otázky a hypotézy. Jasne definujeme všetky empirické premenné, typy škál. Informujeme o metódach merania a testovania, o použitých metódach zberu dát, o validite a reliabilite plánovaných metód získavania údajov. Ak sa uskutočnil predvýskum, resp. pilotáž, stručne uvedieme výsledky a ich vplyv na projekt.

3. Výskumný plán

Tu opíšeme plán (komparačný, korelačný výskumný plán, čistý experimentálny alebo kvázi-experimentálny plán), ktorý bude použitý pri získaní dát potrebných k verifikácii hypotéz alebo pri hľadaní odpovedí na výskumné otázky.

4. Procedúra

V tejto časti stručne referujeme o jednotlivých plánovaných metódach analýzy dát. Plánované nové metódy prezentujeme čo najpodrobnejšie. Uvádzame, aký štatistický počítačový systém bude použitý v spracovaní dát.

Očakávané výsledky

V tretej sekcii projektu prezentujeme očakávania, ktoré má priniesť realizovaný výskum. Uvádzame očakávané nové fakty, ich implikácie pre teoretický obraz problému, očakávané prínosy pre metodiky ďalších výskumov i očakávania a prínosy pre každodenný,

praktický život. Uvedie tiež možné očakávania komplikácií, ktoré sa môžu dostaviť v procese realizácie výskumu.

2.3. Hodnotenie projektu

Nechceme predkladať nejaký definitívny návrh kritérií, podľa ktorých by sa mal posudzovať projekt výskumu. Ako dôležité východisko prijímame nasledujúcu tézu. Hodnotiace kritériá uplatnené pri posudzovaní projektu majú byť, podľa nášho súdu, založené na metodológii a logike procesu skúmania ako aj na logike štruktúry výskumného projektu, ktorý hodnotíme a hlavne majú vychádzať z koncepcie reťazového vzťahu medzi teóriou a empiriou.

Uvádzame námety k formulácii hodnotiacich kritérií projektu výskumu komponovaného na princípoch IMRAD-u. Nechávame sa pri tom inšpirovať myšlienkami J. Hendla (2004, s. 538-539).

Prvá otázka znie:

Názov práce zodpovedá dobre obsahu výskumu, naznačuje i prípadnú metodológiu?

2.3.1. Hodnotenie prvej sekcie

Hodnotenie identifikácie výskumného problému:

Problém je jasne určený?

Problém je významný, je riadne zdôvodnený?

Hodnotenie prehľadu literatúry:

Pokrytie aktuálnej a dôležitej výskumnickej a teoretickej literatúry je adekvátne?

Vzťah teoretickej a empirickej dimenzie výskumnej problematiky obsiahnutý v literatúre je kriticky reflektovaný?

Prehľad je dobre organizovaný?

Prezentované práce sú kriticky posúdené?

Je opísaný vzťah medzi skúmaným problémom a uvedenou literatúrou?

Sú kriticky vyhodnotené a porovnané použité metodológie?

Hodnotenie teoretickej konkretizácie cieľov:

Dôležité, vo výskume použité teoretické koncepty a premenné sú vysvetlené?

Ciele práce sú jasne vymedzené v teoretickom jazyku?

2.3.2. Hodnotenie druhej sekcie

Hodnotenie výberu participantov:

Je navrhovaný spôsob a rozsah výberu vhodný?

Hodnotenie navrhovaných metód a techník:

Je operacionalizácia teoretických pojmov adekvátna?

Uplatňuje sa v štúdií reťazový model vzťahu teórie a empirie?

Sú opísané navrhované metódy zberu dát?

Sú vhodné, je validita a reliabilita navrhovaných metód dostatočná?

Hodnotenie výskumného plánu:

Navrhovaný postup je podrobne opísaný?

Navrhovaný výskumný plán je vhodný pre riešenie daného problému?

Je uskutočnená reflexia slabých a silných stránok navrhovaného výskumného plánu?

Hodnotenie navrhovaných metód analýzy dát:

Sú navrhnuté vhodné metódy pre analýzu dát?

2.3.3. Hodnotenie tretej sekcie

Sú jasne prezentované očakávania, ktoré má priniesť realizovaný výskum?

Sú uvedené očakávané nové fakty, ich implikácie pre teoretický obraz problému?

Sú načrtnuté očakávané prínosy pre metodiky ďalších výskumov i očakávania a prínosy pre každodenný, praktický život?

Záver

U nás na Slovensku, podobne v Čechách, v Poľsku i ďalších stredo- a východoeurópskych krajinách v spoločenských vedách takmer päťdesiat rokov dominuje nasledujúca skladba obsahu empirickej výskumnej štúdie: Úvod, 1. Teoretická časť, 2. Empirická časť, Záver, Literatúra a Prílohy. Vedome, či nevedome je postavená na koncepcii lineárneho vzťahu medzi teóriou a empiriou. Z toho prirodzene plynie, že výskumník nezačne svoju činnosť projektovaním výskumu ale „spracovaním“ *teoretickej časti* štúdie. Toto predurčuje diametrálne odlišný výsledok – výslednú štúdiu aj z hľadiska obsahu. Problémom je, že okrem spomínaných krajín sa už mnohé desaťročia vo svete takto nepostupuje. Cieľom tohto príspevku bolo ukázať pozíciu projektu vo výskumnom procese, načrtnúť štruktúru procesu

projektovania ako aj štruktúru projektu ako produktu, ktoré sú v súlade so súčasným prístupom vo vedeckom svete.

Literatúra:

1. American Psychological Association. (2010). Publication manual of the American Psychological Association (6th ed.). Washington, DC: Autor.
2. DISMAN, M. (2002): Jak se vyrábí sociologická znalost. Praha, Karolínium.
3. HENDL, J. (2004): Přehled statistických metod zpracování dat. Praha, Portál.

Research Project Writing

Methodological Innovation in Slovakia

Abstract

For almost fifty years the empirical research study in social sciences is divided to two main parts here in Slovakia as well as in other Central and Eastern European countries: theoretical and empirical. It is built, consciously or non-consciously, upon linear relation between theoretical and empirical thinking concept. Based on this, the researcher does not start his activity by research project preparation, but he starts to study and to “execute” the theoretical part of his study. This predetermines totally different quality of the research project (proposal) as well as the quality of final study. The other countries do not use this process for tens of years any more, as it is not working well. Using this method in Slovakia causes a lot of problems.

The goal of this paper is to describe the position of project in research process, to outline the project process structure as well as project as a product structure as it is applied as a standard in current science world.

Keywords: innovation in methodology, project writing, research project, linear and chain models of theoretical and empirical knowledge relation